

Прилішко І. Л.

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України

НАРОДНА ПІСНЯ «У КИЄВІ НА РИНКУ П'ЮТЬ КОЗАКИ ГОРІЛКУ...» В АЛЬБОМІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 1846–1850 РОКІВ: МОТИВИ, ВАРІАТИВНІСТЬ, ВІДЛУННЯ У ТВОРЧОСТІ ПОЕТА

У статті проаналізовано народну пісню «У Києві на ринку п'ють козаки горілку <...>», один із варіантів якої записаний в альбомі зарисовок, поезій і фольклорних записів 1846–1850 років Т. Шевченка. Розкрито особливості мотивів та образів пісні, простежено її варіативність. З'ясовано суголосність пісенного мотиву з тематикою окремих творів Т. Шевченка.

У пісні «У Києві на ринку п'ють козаки горілку <...>» ідеться про інцест, який у народній свідомості, у фольклорі, міфології та релігії вважається гріхом, порушенням табу. У пісенному тексті акцентовано на неусвідомленості й мимовільності гріха, який, однак, потребує спокути, формою якої є перетворення брата й сестри на квіти. У численних варіантах пісні відбилось поширене в міфології й релігії сприйняття інцесту. Міфологічні уявлення про кровозмішення та метаморфоза (перетворення брата й сестри на квіти) тісно переплетені з релігійним розумінням гріха та спокути. Варіативність пісенного тексту увиразнює його популярність у народі, засвідчує домінування основного мотиву, дозволяє виокремити сталі (мотиви кровозмішення і гріха, топосна характеристика тощо.) і змінні (зокрема, додаткові до основної форми спокути варіанти самопокарання) компоненти.

Зацікавленість Т. Шевченка цією піснею не випадкова: поет знав і любив її, а відлуння її основних мотивів виразно відчувається в окремих його творах. У поемах «Царі», «Сліпий», «Петрусь», «Сотник», «Слепая», «Відьма», «Княжна» алюзії на мотив інцесту є важливим чинником моделювання драматизму сюжету і трагізму образів героїв. Панівний мотив народної пісні «У Києві на ринку п'ють козаки горілку <...>» у творчості Т. Шевченка реалізується в руслі міфологічної й релігійної традиції, доповнюється виразними індивідуально-авторськими інтенціями.

Ключові слова: народна пісня, мотив, варіант, альбом, поема, інцест.

Постановка проблеми. Альбом зарисовок, поезій і фольклорних записів Т. Шевченка 1846–1850 рр. [9] – один із п'яти відомих альбомів поета (загалом, окрім названого альбому, збереглися альбоми 1842–1843 рр. (його ще датують 1840–1843 рр., 1841–1843 рр.), 1845 р., 1848–1850 рр. і окремі аркуші з альбому 1858–1859 рр.). Саморобний альбом 1846–1850 рр. Т. Шевченко вів під час подорожі Україною влітку 1846 р., зокрема коли перебував за дорученням Археографічної комісії на розкопках могили Переп'ят, а також під час заслання, беручи участь в Аральській описовій експедиції (1848–1849 рр.). Альбом заповнений фольклорними записами, зробленими Т. Шевченком або іншими особами, зарисовками й начерками, автографами власних творів. Значене місце в альбомі належить записам українських народних пісень («Гиля-гиля, селезень <...>», «О Боже наш, Боже, Боже наш єдиний <...>», «Ой горе ж мені та на чужині <...>», «Ой

за пана Браницького орали волами <...>», «Ой, Кармелюче, по світу ходиш <...>», «Ой пила, вихилила <...>», «Ой пише, пише наш імператор <...>», «Ой піду я до церковці <...>», «Ой піду я не берегом-лугом <...>», «Ой у саду, саду <...>», «Ой хвалився Бондаренко <...>», «Пливе шука з Кременчука, тече собі стиха <...>», «Семене Палію! А що ж бо ти робиш <...>», «У Києві на ринку п'ють козаки горілку <...>», «Упила я на меду <...>», «Ще не світ, ще й не світає <...>» та інші).

Постановка завдання. Чому саме ці пісні потрапили до альбому Т. Шевченка, яке значення вони мали для поета та його творчості, якими є особливості їхніх текстів та контекстів – залишається цікавою та маловивченою проблемою як у шевченкознавчій, так і у фольклористичній сферах. У цьому контексті актуальним видається висвітлення одного з аспектів означеної проблеми. Тому метою статті є розгляд мотивів і варіантів записаної в Шевченковому альбомі

1846–1850 рр. на аркуші 52 та його звороті народної пісні «У Києві на ринку п'ють козаки горілку <...>», а також простеження на мотивному й образному рівнях суголосності пісні з окремими творами Т. Шевченка.

Виклад основного матеріалу. В альбомі початок тексту пісні (з огляду на синкретизм соціально-побутових та фантастичних мотивів, драматизм сюжету цей текст можна означувати і як баладу) розміщений на звороті аркуша 52, а його завершення – на лицьовому боці цього ж аркуша (таке розміщення пов'язано з тим, що Т. Шевченко робив записи та зарисовки в альбомі не послідовно, а з обох його боків). В альбомі текст аналізованої пісні такий:

У Києві на ринку п'ють козаки горілку.

Ой п'ють вони, гуляють, на шинкарку гукають:
Шинкарочко молода! Повір меду ще й вина.

Не повірю й не продам, бо на тобі жупан дран.
Хоч на мені жупан дран, да у мене грошей збан.
Коли в тебе грошей збан, я за тебе дочку дам.

У суботу змовлялись, а в неділю вінчались.

Пішли вони вінчатися, стали роду питаться:

Скажи, серце, правдоньку, якого ти родоньку?

Я з Києва Карпівна, по батьощі Ванівна.

Скажи, серце, правдоньку, якого ти родоньку?

Я з Києва Карпенко, по батьощі Ваненко.

Бодай попи пропали, сестру з братом звінчали.

Ходім, сестро, горою, розсіймося травою;

Ой ти будеш жовтий цвіт, а я буду синій цвіт,

Будуть люди квітки рвать, а з нас гріхи збирать.

Будуть люди косити, за нас Бога просити:

Оце ж тая травиця, що з братиком сестриця

[9, арк. 52, зв.–52].

Запис цієї пісні в Шевченковому альбомі зроблений рукою невідомої особи, а під текстом, уже рукою Т. Шевченка, зазначено, від кого й де був зроблений запис: «Оксана Зорівна. На Переп'яті – 1846 – іюня 22» [9, арк. 52]. Отже, пісня була записана під час перебування поета на розкопках могили Переп'ят 22 червня 1846 р. Окрім пісенних текстів, власноруч занотованих Т. Шевченком, на аркушах альбому є значна частина пісень, записаних іншими особами. Щодо цього С. Росовецький зазначає: «<...> роль записувача була суто технічною, а всі творчі моменти акту фіксації твору усної традиції визначав власник альбому. До таких записів належить велика група зроблених на розкопках могили Переп'ят поблизу Фастова. Мова не про селянські «самозаписи», поетові допомагав записувати пісні хтось із університетських працівників, які брали участь у розкопках» [6, с. 116]. Хто зробив записи

в альбомі пісенних текстів «О Боже наш, Боже, Боже наш єдиний <...>», «Ще не світ, ще й не світає <...>», «Під городом під Солидоном<...>», а також аналізованої пісні, залишається невідомим, натомість відомо, що такі пісні, як «Пливе жука з Кременчука, тече собі стиха<...>», «Ой, Кармелюче, по світу ходиш<...>», «Зійшла зоря ізвечора, да й не назорилася<...>» записано рукою Петра Чуйкевича – учителя гімназії з Кам'янця-Подільського. В альбомі є й такі пісенні тексти, в яких частина рядків занотовано рукою Т. Шевченка, а частина – рукою невідомої особи (наприклад, пісні «Ой хвалився Бондаренко <...>», «Ой горе ж мені та на чужині <...>», «Ой пише, пише наш імператор <...>»), або ж рукою невідомої особи, але з правками Т. Шевченка (наприклад, «Семене Палію! А що ж бо ти робиш <...>»). Записи народних пісень робилися переважно від селян, з-поміж яких – Грицько Демиденко, Мартин Липський, Оксана Зорівна та інші. О. Правдюк стверджує, що під час розкопок могили Переп'ят Т. Шевченко жив «на квартирі в одного з копачів курганів Мартина Липського з с. Фастовець. Від нього та його дружини Оксани Зорівни поет записав ряд історичних пісень <...>» [4, с. 86], зокрема й текст пісні «У Києві на ринку п'ють козаки горілку <...>».

Перший рядок аналізованої пісні опублікував Я. Забіла у своїй статті «Автографи і нові твори Т. Г. Шевченка, знайдені в архіві департаменту поліції» (1907 р.), розбивши його на два й неправильно зазначивши, що пісня записана рукою Т. Шевченка [3, с. 4.]. Повністю текст пісні з альбому вперше був надрукований у праці Д. Ревуцького «Т. Шевченко і народна пісня» (1939 р.). У цій публікації кожний рядок розбито на два, а рядок «У суботу змовлялись, а в неділю вінчались» пропущено [5, с. 32]. Д. Ревуцький відносить цю пісню до чумацьких, наводячи ще один варіант її першого рядка: «У Києві на ринку п'ють чумаки горілку <...>» й уточнюючи: «Це, власне, не чумацька пісня, а пришита до чумацького побуту балада на мандрівний сюжет, дуже поширений у світовій поезії – кохання і шлюб брата з сестрою» [5, с. 32]. Записаний у Шевченковому альбомі варіант пісні вперше було уведено до десятитомного «Повного зібрання творів» Т. Шевченка [10, с. 263].

Пісню «У Києві на ринку п'ють козаки горілку <...>» Т. Шевченко знав і любив. М. Білозерський, згадуючи про перебування поета на Борзнянщині (тогочасна Чернігівська губернія) на початку 1847 р., писав: «Мою матір (ум. 1857 г.) в особен-

ности очаровывал Шевченко своим пением <...>. Вот его любимейшие тогда песни:

- 1) *Ой зійди, зійди, ти зірньо та вечірня!*;
- 2) *У Києві на ринку п'ють чумаки горілку <...>*;
- 3) *Ой горе, горе, який я вдався, брів через річеньку та й не вмивався <...>*;
- 4) *Де ж ти, доню, барилася, барилася? – На мельника дивилася, дивилася»* [1, с. 195].

Панівним мотивом пісні «У Києві на ринку п'ють козаки горілку <...>» є інцест (кровозмішення), який у народній свідомості й загалом у фольклорі, міфології та релігії вважається гріхом, порушенням табу. У пісенному тексті йдеться про неусвідомлений гріх, частина якого перекладається й на церковнослужителів («Бодай попи пропали, сестру с братом звінчали» [9, арк. 52]), проте брат розуміє, що гріх лежить і на ньому та його сестрі й потребує спокутування. Формою покути й самопокарання стає перетворення брата й сестри на квіти: «Будуть люди квітки рвать, а з нас гріхи собирать. / Будуть люди косити, за нас Бога просити <...>» [9, арк. 52]. У цьому аспекті пісня тісно споріднена з легендою, що знайшла відображення в баладах про походження жовто-синіх квітів, які в народі називають «Браті-сестра» або «Братки» (російськомовний варіант: «Иван-да-Марья»).

В альбомі Т. Шевченка записано один із варіантів пісні «У Києві на ринку п'ють козаки горілку <...>», проте відомі й інші її варіанти. Один із них опублікував М. Лисенко у збірнику українських пісень (1869 р.) [див.: 10, с. 263–265]. Цей варіант дещо розширений, у ньому замість козаків фігурують чумаки. М. Лисенко записав його від Єлизавети Красковської – дружини знайомого Т. Шевченка, вчителя 2-ї київської гімназії Івана Юскевича-Красковського (у родині Красковських Т. Шевченко провів ніч із 12-го на 13-те серпня 1859 р.). Варіант цієї пісні «перейняла Єлизавета Красковська від самого поета, – як бачимо, він тримав у пам'яті і слова твору, і мелодію» [6, с. 392–393].

П. Чубинський у «Трудах этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край <...>» (1874 р.) [7, с. 917–921] подає вісім варіантів пісні, що були записані на півночі України (сучасні Житомирщина, Чернігівщина та Сумщина – варіанти А, Б, В, Г, Е, З), а один варіант (Ж) – на Галичині. Найближчим до записаного в альбомі пісенного тексту є варіант Д – «У Києві на ринку п'ють чумаки горілку <...>», узятий із колекції П. Куліша [7, с. 920]. Від тексту, занотованого в альбомі, цей варіант відрізня-

ється тим, що горілку п'ють не козаки, а чумаки. Прикметно, що М. Білозерський, називаючи цю пісню з-поміж тих, що належали до найулюбленіших Т. Шевченка, подає її назву саме в такому варіанті: «У Києві на ринку п'ють чумаки горілку» [1, с. 195]. Очевидно, цей варіант пісні теж був відомий Т. Шевченку. Варіант Д має й інші відмінності від альбомного запису. Зокрема, рядок на альбомному аркуші «Пішли вони вінчатись, стали роду питатись» тут має дещо іншу форму: «Звінчалися, вертались, / Свого роду питались». У варіанті Д поряд із прізвисьмом фігурує й означення родової приналежності (попівна / попович). Варіант Д, у порівнянні з альбомним, дещо ширший: є рядки, яких немає в альбомі: «Який тепер світ настав, / Що брат сестри не спізнав»; «Та ходім, братіку, ярами, / Розсіємось цвітами»; натомість тут немає рядка, яким завершується альбомний варіант пісні: «Оце ж тая травиця, що з братиком сестриця».

Інші варіанти пісні, наведені П. Чубинським, не відступаючи від основного мотиву, мають більше відмінних від записаного в альбомі Т. Шевченка деталей. Наприклад, текст варіанта А такий:

З понеділка на второк
Примандровав пахолок
До шинкарки в овторок.
– Шинкарочко молода,
Давай меду і вина,
Пиши гроші на стіну.
Ой, як стіну розбереш,
Тоді гроші побереш.
– Ой, як в тебе грошей много,
Я за тебе дочку дам,
Ой, хоч не дочку, не дочку –
Хорошую наймичку.
У суботу змовлялись,
У неділю вінчались,
В понеділок питались:
– Дівчинонько, серденько,
Скажи мені правдоньку,
Якого ти родоньку?
– Я з Києва попівна,
Із Ніжина Війтівна,
По батюшці Івановна,
По матушці Ганновна.
– Козаченьку, серденько,
Скажи ж і ти правдоньку –
Якого ти родоньку?
– Я з Києва попович,
Із Ніжина вйтович,
По батюшці Іванович,
По матушці Ганнович.

Який тепер світ настав,
 Що брат сестри не спізнав,
 За рученьку подержав,
 З правої руки перстень зняв.
 – Ой, ти сестро, жовтий цвіт,
 А я, сестро, синій цвіт;
 Пішла слава на весь світ <...>
 Ой, ти сестра, а я брат,
 Розійдімося ми так:
 Ой, ти сестро, утопись.
 А я піду в темний ліс –
 Нехай мене звір з’їсть <...>
 Ой, я піду в темненький,
 З’їсть мене й маленький [7, с. 917–918].

Як бачимо, у цьому варіанті пісні не конкретизовано місце дії, немає козаків, натомість є пахолок (підліток), який теж веде діалог із шинкаркою щодо меду й вина, який, як і в інших варіантах, завершується тим, що шинкарка, спокусившись грошима, обіцяє віддати свою доньку або наймичку. В означенні родової й родинної приналежності тут спостерігаємо нові деталі: «– Я з Києва попівна, / Із Ніжина Війтівна, / По батьшці Івановна, / По матушці Ганновна». Відповідно до народної моралі герої сприймають кровозмішення як гріх, щоб спокутувати його мають перетворитися на квіти. У варіанті з альбому Т. Шевченка й у варіанті Д, у порівнянні з варіантом А, потреба й сенс спокути гріха означені чіткіше, натомість у варіанті А представлено й інші способи самопокарання: брат пропонує сестрі втопитися, а сам піде в ліс, де його має з’їсти звір. У розглянутих варіантах є спроби пояснити причину того, що сталося, перекладанням частини вина на попів (варіант з альбому Т. Шевченка, варіант Д), на самих брата й сестру (варіанти Д й А).

Цікавим є варіант Б цієї пісні – «А в Києві на ринку пили бояре горілку <...>» [7, с. 918]. Не наводячи його цілком, зазначимо, що перші шість рядків цього варіанта дуже близькі до перших чотирьох рядків пісенного тексту, записаного в альбомі Т. Шевченка, але тут замість козаків – бояри, замість жупана – каптан. Майже ідентичні з альбомними рядки, що стосуються попів. Щодо самопокарання брата й сестри за мимовільний гріх, то тут є суттєві відмінності: перед тим, як «скинутися травною», брат говорить й про інші форми спокути й самопокарання: піти в монастир та піти в ліс, де його має з’їсти звір. Прикметною особливістю цього варіанта пісні є акцентування на мотиві гріха й потребі його серйозної спокути. Тяжкість мимовільно скоєного гріха підкреслюється рядками: «А ліс каже – не прийму; / А звір каже – ізбжу» [7, с. 918].

У варіанті В, наведеному П. Чубинським, на початку йдеться не про шинкарку, а про вдову, далі сюжет розвивається за сталою схемою. Прикметною відмінністю цього варіанта від інших є те, що тут лунає й голос сестри: «– Ходім, брате, до бору, / Станем зіллям-травною» [7, с. 919].

Досить вирізняється від розглянутих варіант Ж, записаний на Галичині. Наводимо його повністю:

Вандровало пахоло
 З Києва до Львова,
 Вандруючи, питаючи –
 А де коршма нова,
 Там шинкарка молода.
 – Шинкарко молода,
 Дай вина і пива.
 – Як я тобі вина дам,
 Коли на тобі зли жупан?
 – Хоть у мене зли жупан,
 Але у мене грошів збан.
 – Коли у тебе грошів збан,
 Я за тебе дочку дам.
 У ізбі взінчали,
 У костьолі шлюб брали,
 А потом спать клали.
 – Ой, ти милий, миленький,
 Як голубок сивенький,
 Уповіж ти мені правдочку –
 Которого ж ти родочку?
 – Я не з міста міщанин,
 Ані з села селянин,
 Я на прізвище Карпів син.
 – Ой, ти мила, миленька,
 Як голубка сивенька,
 Уповіж ти мені правдочку –
 Которого ж ти родочку?
 – Я не з міста міщанка,
 Ані з села селянка,
 Я на прізвище Карпова дочка.
 – Бодай мати пропала –
 Сестру з братом звінчала!
 – Ой, ти сестро, здорова будь,
 А я іду в Божу путь
 Черчиків шукати,
 Гріхи сповідати [7, с. 920–921].

У цьому варіанті, на відміну від інших, брат і сестра беруть шлюб у костьолі, що вказує на релігійні особливості регіону, у якому була записана пісня. Прикметною відмінністю варіанта Ж від інших є й те, що тут не йдеться про перетворення брата й сестри, які скоїли мимовільний гріх, на квіти, натомість підкреслено християнський аспект спокути: «А я іду в Божу путь / Черчиків шукати, / Гріхи сповідати».

Як засвідчили спостереження, у різних варіантах пісні «У Києві на ринку п'ють козаки горілку <...>» увиразнюються сталі та змінні компоненти. До сталих можна віднести шинкарку (вдова – у варіанті *В*), яка, спокусившись грошима чи золотом, одружує свою дочку (або наймичку); змовляння й вінчання; діалог повинчаних щодо їхнього роду; накладання ними на себе спокути та самопокарання за кровозмішення – перетворення на квіти (окрім варіантів *Ж* та *З*). Як і властиво фольклорним текстам, хронологічної конкретизації в розглянутих варіантах пісні немає, натомість переважно сталою є топосна характеристика: розвиток пісенного сюжету бере початок у Києві (варіант із Шевченкового альбому, варіант *Д*), самі герої теж із Києва (альбомний варіант, варіанти *А*, *Б*, *В*, *Д*); у варіантах *А* і *Б* згадується Ніжин, у варіанті *Ж* – Львів). Майже в усіх варіантах фігурують попи як причетні й частково винні в тому, що сталося. У всіх пісенних варіантах акцентовано мотив гріха: брат і сестра карають себе за мимовільно вчинений гріх; у деяких варіантах пісні висловлюється сподівання на участь сторонніх у спокуті їхнього гріха, які будуть молитися за них, пам'ятати їх («Будуть люди квітки рвать, а з нас гріхи збирать. / Будуть люди косити, за нас Бога просити <...>» – варіант із Шевченкового альбому; «Люде будуть косити, / За нас Бога просити» – варіант *Б*; «Хто цвіточка уворве, / Сестру з братом спом'яне – варіант *В*). Формою спокути за гріх у пісенних варіантах (окрім варіантів *Ж* та *З*) є перетворення брата й сестри на квіти. Ініціатива в обранні форми самопокарання, окрім варіанта *В*, належить братові, який часто виступає ініціатором й інших форм спокути та самопокарання, які варіюються. Панівним мотивом, що об'єднує всі пісенні варіанти й синтезує міфологічні та релігійні уявлення, є кровозмішення, що в народній та культурній свідомості є недозволеним, табуованим явищем. Цікаво, що герої пісенного тексту визнають гріховність скоєного саме в релігійному сенсі: це особливо підкреслено у варіантах *Б* («Пійдем, сестро, в монастир, / Нехай же нас Бог простить»), *Ж* («А я іду в Божу путь / Черчиків шукати, / Гріхи сповідати») та *З* («Іди, сестро, в монастир, / Щоб же нас Бог простив»). Водночас вони обирають й міфологічну за своїм характером форму самопокарання: метаморфозу, тобто перетворення людини на рослину – така форма домінує в усіх розглянутих варіантах (окрім варіанта *Ж*), хоча в деяких доповнюється й іншими способами спокути.

Змінними деталями пісенного тексту є особи, які просять шинкарку (вдову – варіант *В*) «повирити» / дати меду (або пива – варіант *Ж*) й вина: козаки (варіант із Шевченкового альбому), пахолок (варіанти *А* і *Ж*), бояри (варіант *Б*), чумаки (варіант *Д*); їхній одяг, що викликає в шинкарки сумнів: жупан (варіант з альбому Т. Шевченка, варіанти *В*, *Д*, *Ж*) або ж каптан (варіант *Б*). Варіюються означення по батькові та визначення станової приналежності: Ванівна (Іванівна) / Ваненко (Іваненко), Карпівна («Карпова дочка») / Карпенко («Карпів син»); попівна / попович, Війтівна (Войтівна) / Війтович (Войтенко). Змінними в пісенних варіантах є й додаткові (до основної: перетворення на квіти) форми спокути й самопокарання. Зокрема, якщо у варіанті з альбому Т. Шевченка йдеться лише про перетворення на жовто-сині квіти, то у варіантах, наведених у праці П. Чубинського, спокута й самопокарання набувають також інших форм: сестра має утопитися (варіант *А*), брат має бути з'їдений звіром (варіанти *А*, *Б*, *В*), брат і сестра (чи лише сестра – у варіанті *З*) мають піти в монастир (варіант *Б*).

Л. Ушкалов зазначає: «<...> інцест – то прикмета хаосу, що протистоїть Божій владності світу, символ чогось нехристиянського (чи дохристиянського) і нелюдського (чи долюдського). Мені здається, що в цьому ж таки річчії трактував інцест і Т. Шевченко. У нього інцест – з одного боку, переступ Божих і людських законів, а із другого – Божа кара за цей переступ. Бог немовби відбирає в гордих і пишних людей, тобто в тих, хто всупереч Його волі годен трактувати найбільш табуовані речі як щось найжаданіше, розум – і тоді вони вчиняють інцест. А крім того, інцест, руйнуючи сім'ю, руйнуючи Божий світ як такий, несе в собі смерть» [8, с. 205]. Хоча такого сюжету, як шлюб брата із сестрою у творах Т. Шевченка немає, проте в поемі «Царі» (1848 р.) відтворено біблійну історію із Другої книги Самуїла (13: 1–22) [2, с. 323–324] про Амона (Аммон – у Біблії) і Фамар (Тамара – у Біблії). Як і в Біблії, у творі Т. Шевченка брат підступно заманив рідну сестру до себе та вчинив насильство над нею: «<...> За руку Амон бере її, веде / У темну храмину, кладе / Сестру на ліжко. Ламле руки, / Сестра ридає. І, рвучись, / Кричить до брата: – Схаменись, / Амоне, брате мій лукавий! / Єдиний брате мій! Я! Я! / Сестра єдина твоя!» [12, с. 84.]. У Біблії Амнона за вчинене ним убиває його брат Авесалом, таким чином помщаючись за збездечену сестру (Друга книга Самуїла (13: 23–32)), натомість у поемі «Царі» цей сюжет не знайшов аналогічного розвитку.

До моделювання жвласних сюжетів прокохання чи шлюб між рідними братом і сестрою Т. Шевченко не вдавався. Проте про почуття й шлюб між названими братом і сестрою йдеться в поемі «Сліпий» (1845 р.), причому це не інтерпретується як щось табуйоване: батько зізнається Степану, що він з матір'ю «спарували / Вас з Яриною до купи <...>» [11, с. 300], а після повернення сліпого Степана з турецької неволі вони з Яриною одружуються.

Алюзії на тему інцесту бачимо і в деяких інших текстах митця. Зокрема, у поемі «Петрусь» (1850 р.) ідеться про кохання генеральші до свого підопічного – хлопця-приймака Петруся («<...> Вона, небога, полюбила / Свого Петруся» [12, с. 217.]), якого вона називала «мій ти сину» і який для неї був «єдина дитина». Через це почуття генеральша отруєє свого чоловіка, проте всю провину за скоєне бере на себе Петрусь, накладаючи таким чином на себе, мимовільно причетного до гріха, тяжку покуту. На дівчинці-приймачці хоче одружитися герой поеми «Сотник» (1849 р.): «<...> А сам Настуню піджидав, / Таки годованку, щоб з нею / Собі зробитися ріднею. / Не сина з нею поєднать, / А забандюрилось старому / Самому в дурнях побувать. <...> Іншого якогось, / Гріховного пестування / Старе тіло просьть! <...>» [12, с. 171–172].

Мотив інцесту актуалізований у поемах «Слепая» (1842 р.), «Відьма» (1847 р.), «Княжна» (1847 р.). Насильство батька над донькою в контексті авторських інтенцій постає тяжким гріхом, злочином. Особливо виразним у відтворенні ганебної поведінки батька й трагедії зневаженої доньки є епізод із поеми «Княжна»: «Не схаменувся, ключ виймає, / Прийшов, і двері одмикає, / І лізе до дочки. Прокиньсь! / Прокинься, чистая! Схопись, / Убий гадюку, покусася! / Убий, і Бог не покарає! / Як тая Ченчію колись / Убила батька кардинала <...>» [12, с. 32]. Алюзією на

сюжет світової історії є згадка про Беатріче Ченчі (1577–1599 рр.), яку домагався рідний батько – знатний римський вельможа. Беатріче Ченчі помстилася батьку руками найманого вбивці, за що була засуджена до страти. Очевидно, Т. Шевченко знав про цю історію завдяки обізнаності зі світовим живописом (відомим є портрет Беатріче Ченчі пензля італійського художника Гвідо Рені; до її образу зверталися й письменники, зокрема П.-Б. Шеллі, Ю. Словацький, Стендаль та інші).

Висновки і пропозиції. Записаний на аркуші 52 та його звороті в альбомі Т. Шевченка 1846–1850 рр. народнопісенний твір «У Києві на ринку п'ють козаки горілку <...>» був досить популярний у народі, про що свідчить значна кількість його варіантів, у яких знайшли відбиття міфологічні й релігійні уявлення про інцест. Можна припустити, що первинним пластом пісенного тексту були міфологічні мотиви, зокрема виражені в метаморфозі – перетворення брата й сестри на квіти, релігійні ж аспекти додалися до пісенної історії згодом, актуалізувавши мотив гріха та відповідних форм його спокути. Розгляд варіантів пісні дозволив виокремити сталі та змінні компоненти сюжету, що також увиразнило незмінність, хоча й варіативність, основного мотиву. Як у фольклорі (про що свідчить записана в альбомі Т. Шевченка пісня та її варіанти), так і в Біблії (показовим прикладом можуть бути слова Тамари із Другої книги Самуїла (13: 12)) інцест, незалежно чи він свідомий, чи не усвідомлений, постає злом, гріхом. У цьому ж руслі його інтерпретує у своїх поемах і Т. Шевченко. Хоча поет не вдавався до відтворення сюжету про шлюб рідних брата й сестри, проте в його творах простежуються виразні алюзії на мотив інцесту, що розгортаються в різних контекстах і засвідчують свою суголосність з фольклорною та біблійною інтерпретаційними традиціями.

Список літератури:

1. Белозерский Н. Тарас Григорьевич Шевченко по воспоминаниям разных лиц (1831–1861 гг.). *Спогади про Тараса Шевченка* / укл. і прим. В. Бородіна, М. Павлюка, О. Бороня ; передм. В. Смілянської. Київ : Дніпро, 2011. С. 192–200.
2. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Київ : Українське Біблійне товариство, 1993. 959 с. ; 296 с.
3. Забіла Я. Автографи і нові твори Т. Г. Шевченка, знайдені в архіві департаменту поліції. *Україна : науковий та літературно-публіцистичний журнал*. 1907. Т. III. С. 1–19.
4. Правдюк О. Т. Г. Шевченко і музичний фольклор України. Київ : Наукова думка, 1966. 240 с.
5. Ревуцький Д. Т. Шевченко і народна пісня. Харків : Мистецтво, 1939. 62 [4] с.
6. Росовецький С. Шевченко і фольклор. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Критика, 2015. 480 с.
7. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования : в 7-и т. / собр. П. Чубинским. Санкт-Петербург : Тип. Майкова, 1874. Т. 5 : Песни любовные, семейные, бытовые и шуточные. XXV, 1209 с.

8. Ушкалов Л. Моя Шевченківська енциклопедія: із досвіду самопізнання. 2-е вид. Київ : Дух і літера, 2019. 560 с.
9. Шевченко Т. Альбом зарисовок, поезій і фольклорних записів (1846–1850)]. *Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України*. Ф. 1. Од. зб. 108. 56 арк.
10. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 10 т. Київ : Вид-во АН УРСР, 1957. Т. 6 : Замітки, статті, листи, записи народної творчості, «Букварь». 1839–1861. 590 с.
11. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12-и т. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 1 : Поезія 1837–1847. 784 с.
12. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12-и т. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 2 : Поезія 1847–1861. 784 с.

Prylipko I. L. FOLK SONG “IN KYIV ON BAZAAR DRINKS COSSACKS OF GORILKA’S <...>” IN TARAS SHEVCHENKO’S ALBUM OF 1846–1850: MOTIVES, VARIANTS, ECHO IN WORKS OF POETS

The article analyzes the folk song “In Kyiv on bazar drinks cossacks of gorilka’s <...>”, one of the variants of which is noted in the album of sketches, poetry and folklore records of 1846–1850 by T. Shevchenko. The peculiarities of the motives and images of the song are revealed, its variability are traced. The consistency of the song motif with the theme of individual works of T. Shevchenko is clarified.

The song “In Kyiv on bazar drinks cossacks of gorilka’s <...>” is about incest, which in the people’s consciousness, in folklore, mythology and religion is considered a sin, a violation of taboos. The song emphasizes the unconsciousness and involuntaryness of sin, which, however, requires atonement, a form of which is the transformation of brother and sister into flowers. Numerous versions of the song reflected the common perception of incest in mythology and religion. Mythological notions of incest and metamorphosis (the transformation of a brother and sister into flowers) are closely intertwined with a religious understanding of sin and redemption. The variability of the song text emphasizes its popularity among the people, testifies to the dominance of the main motive, allows to distinguish steel (motives of incest and sin, topos characteristic, etc.) and variable (in particular, additional to the main form of redemption options of self-punishment) components.

T. Shevchenko’s interest to this song is not accidental: the poet knew and loved it, and the echo of its main motives is clearly felt in some of his works. In the poems “Kings”, “Blind”, “Petrus”, “Sotnyk”, “Blind”, “Witch”, “Princess” allusions on the motif of incest are an important factor in modeling the dramatics of the plot and the tragedy of the characters. The dominant motif of the folk song “In Kyiv on bazar drinks cossacks of gorilka’s <...>” in the works of T. Shevchenko is realized in line with mythological and religious traditions, complemented by expressive individual and authorial intentions.

Key words: folk song, motive, variant, album, poem, incest.